

سرمایه‌ی اجتماعی، درآمد و رفاه فردی (مطالعه‌ی موردی ایران)

رضا نجارزاده*

عضو هیأت علمی گروه اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس najarzar@modares.ac.ir

محمد سلیمانی

دانشجوی دکتری رشته‌ی اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس soleimani@modares.ac.ir

تاریخ دریافت: ۸۹/۴/۱ تاریخ پذیرش: ۹۰/۷/۱۷

چکیده

امروزه اصطلاح سرمایه‌ی اجتماعی به یکی از مهم‌ترین، عمومی‌ترین و پر کاربردترین مفاهیم حوزه‌ی مطالعات اجتماعی تبدیل شده است. نفوذ سرمایه‌ی اجتماعی به حوزه‌های اقتصاد و سیاست، گسترش یافته و زوایای جدیدی را برای ریشه‌یابی و حل مسایل اجتماعی و اقتصادی گشوده است. از آثار سرمایه‌ی اجتماعی تأثیر آن بر رفاه فردی است. در مطالعه‌ی حاضر با در نظر گرفتن یک مدل تئوریک پویا و استفاده از دو معادله، تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر درآمد و رفاه فردی بررسی شده است. داده‌های مورد استفاده برای تخمین مدل از تحلیل پرسش‌نامه‌های توزیع شده در مراکز استان‌ها در سال ۱۳۸۷ به دست آمده است.^۱ نتایج تخمین این دو مدل نشان‌دهنده‌ی اثر مثبت سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی و بین گروهی بر درآمد و رفاه فردی است.

طبقه بندی JEL: AL3, D69, D19

کلید واژه: سرمایه‌ی اجتماعی، رفاه فردی، سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی، سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی، درآمد

*- نویسنده‌ی مسئول

۱- نویسندگان بر خود لازم می‌دانند که از زحمات آقای دکتر شعبانی در تدوین و تحلیل پرسش‌نامه‌ها تشکر کنند.

۱- مقدمه

سرمایه‌ی اجتماعی در بردارنده‌ی ویژگی‌های اساسی سازمان‌های اجتماعی هم‌چون شبکه‌ها^۱، عرف‌ها^۲ و اعتماد^۳ عمومی است. سرمایه‌ی اجتماعی، همکاری و تعامل بین افراد را برای رسیدن به منافع مشترک افزایش می‌دهد. برداشت‌های متفاوت از این مفهوم، ناشی از زمینه‌های نظری و گرایش‌های مختلف کاربردی محققان می‌باشد. در بسیاری از متون، نوع دوستی، اعتماد، همکاری در فعالیت‌های مختلف اجتماعی و مردمی، شمول اجتماعی^۴ و سطوح پایین جرم و جنایت به عنوان سرمایه‌ی اجتماعی تلقی می‌شود و یا حداقل یکی از اجزای اساسی آن به حساب می‌آید (پاتنام^۵، ۲۰۰۱، ص ۴۶). به طور کلی سرمایه‌ی اجتماعی به پیوندهای اجتماعی، هنجارها و اعتماد همراه با آن‌ها اشاره دارد. سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۶ (OECD)، سرمایه‌ی اجتماعی را در قالب «نهادهای، روابط و هنجارها، شبکه‌های همراه با هنجارها، ارزش‌ها و درک مشترکی که تعاون و همکاری را در درون و میان گروه‌ها تسهیل می‌کنند» تعریف می‌کند (OECD، ۲۰۰۱، ص ۱۲۴). از سرمایه‌ی اجتماعی تقسیم‌بندی‌های متفاوتی ارایه شده است. یکی از معروف‌ترین آن‌ها که در این مقاله از آن استفاده می‌شود، تقسیم سرمایه‌ی اجتماعی به درون‌گروهی و بین‌گروهی می‌باشد.

الف- سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی^۷: این نوع از سرمایه از طریق پیوستگی قومی، مانند پیوستگی‌های میان اعضای خانواده یا میان اعضای یک گروه قومی شناخته می‌شود. این سرمایه که بعضی اوقات سرمایه‌ی اجتماعی متصل‌کننده نیز ترجمه شده است (حسنی، ۱۳۸۵: ۳۱۸)، به روابط درونی گروه‌های همگن اشاره دارد که به هم‌تنیدگی درون‌گروهی را تقویت کرده و به افراد حس مشترک می‌دهد، هم‌چنین این نوع سرمایه به ارزشمند بودن شبکه‌های اجتماعی درونی گروه‌های متجانس و همگن مردم نیز اشاره دارد.

1- Network .

2- Norms.

3- Trust.

4- Social inclusion.

5- Putnam

6- Organization for Economic Co-operation & Development.

7- Bonding Social Capital.

ب- سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی^۱: سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی به پیوندهای ضعیف و کم‌عمق‌تری که پیوندهای بین گروهی، هم‌چون همکاری‌های تجاری و یا دوستی با گروه‌های قومی مختلف را موجب می‌شوند، اشاره دارد. این نوع سرمایه شامل پیوند بین گروه‌هایی است که دسترسی به منابع متعدد را فراهم و همکاری‌ها را تسهیل می‌کنند. سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی توضیح دهنده‌ی روابط افرادی است که از نظر برخی ویژگی‌های اجتماعی - جمعیتی شبیه یکدیگر نیستند.

ولکاک^۲ (۱۹۹۸، ۱۵۹)، به پیروی از تقسیم‌بندی پاتنام دو مفهوم روابط اجتماعی درونی و بیرونی را برای بیان شکل‌های روابط اجتماعی موجود در جامعه‌ی روستایی مطرح می‌کند. از دید او سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی، پیوندهای درونی اجتماع است که افراد فقیر را در یک جامعه‌ی روستایی قادر می‌کند تا بتوانند از منابع، امکانات و مساعدت‌های اجتماع خود به بهترین شکل ممکن بهره‌مند شوند. این شکل از سرمایه به صورت پیوندهای بسیار قوی میان اعضای اجتماع نمایان می‌شود. در بررسی ولکاک، سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی شامل شبکه‌های روابط اجتماعی بیرونی^۳ مانند پیوند با کارشناسان و مأموران ترویج کشاورزی، فروشندگان نهاده‌ها و تجهیزات، مؤسسه‌های اعتباری و سازمان‌های غیردولتی^۴ است که افراد و گروه‌ها را قادر می‌کند تا از منابع اطلاعاتی و حمایتی خارجی بهره‌مند شوند (ولکاک^۵، ۱۹۹۸، ص ۱۵۹-۱۶۴).

از آن‌جا که سرمایه‌ی اجتماعی شامل همه‌ی عواملی است که روابط اجتماعی و هم‌بستگی اجتماعی را شکل داده و تقویت می‌کنند، شاخص‌سازی آن با دشواری‌هایی روبرو است. در بسیاری از مواقع سرمایه‌ی اجتماعی با «تعداد مخاطبی که افراد به آن‌ها اعتماد می‌کنند» کمی می‌شود. البته شاخص سرمایه‌ی اجتماعی را به وسیله‌ی سنجش عضویت در انجمن‌ها و یا گروه‌هایی هم‌چون اتحادیه‌ها، مساجد، باشگاه‌های ورزشی و ... نیز می‌توان محاسبه کرد. در مقاله‌ی حاضر میزان رابطه‌ی افراد با خانواده، دوستان و همسایگان به عنوان این شاخص مورد استفاده قرار گرفته است.

پرسش اصلی مطالعه‌ی حاضر این است که سرمایه‌ی اجتماعی به چه میزان بر رفاه فردی و رضایتمندی فرد اثر می‌گذارد. در حقیقت هدف، اندازه‌گیری اثرات سرمایه‌ی

1- Bridging Social Capital.

2- Wolcock

3- Extra- community networks.

4- Non-governmental organizations (NGOs) .

5- Wolcock

اجتماعی بر دو عامل مهم مؤفقیت فرد، یعنی درآمد و رفاه ذهنی^۱ SWB است. در اولین گام، با استفاده از یک مدل پویای ساده، دو معادله‌ی تجربی و قابل آزمون برای بررسی اثرات سرمایه‌ی اجتماعی بر درآمد و رفاه ذهنی طراحی می‌شود. سپس با استفاده از داده‌ها و اطلاعاتی که از طریق پرسش‌نامه‌ی مقطعی در ۳۰ استان کشور به دست آمده است، مدل حاصل از گام اول تخمین زده می‌شود.

۲- تشریح مدل

فرض کنید هر فرد جامعه در نظر دارد مجموع رفاه ذهنی خود در طول زندگی را به حداکثر برساند. به تبعیت از هلیول^۲ (۲۰۰۳) و هم‌چنین اُبرین و کویمبی^۳ (۲۰۰۶) و گرویک و گرویک^۴ (۲۰۰۷) فرض می‌شود که SWB متشکل از ۴ جزء (۱) مصرف، (۲) رضایت از زندگی خانوادگی، (۳) رضایت از زندگی اجتماعی در خارج از خانه و (۴) سایر ویژگی‌های محیطی و غیرمحیطی هم‌چون ارزیابی فرد از سلامت خود و شرایط کلی زندگی تشکیل شده است. شرایط زندگی به صورت کلی شامل وضعیت مسکن، تراکم محل سکونت، تعداد و تناوب مشکلات، همسایه‌ها و... می‌شود. همان‌طور که از مؤلفه‌های فوق مشخص می‌شود، فرد مطلوبیت خود را تنها از مصرف به دست نمی‌آورد، بلکه عوامل دیگری نیز در رفاه فرد دخیل هستند. با انتخاب فرم کلی تابع کاب-داگلاس برای بیان شکل معادله‌ی SWB می‌توان تابع SWB را به شکل زیر نشان داد:

$$SWB = H c I_f^{\omega} v^{\theta} \quad (1)$$

در این معادله c میزان مصرف، I_f بخشی از زمان که به خانواده اختصاص داده می‌شود و v ذخیره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی (بین گروهی) می‌باشد. H بیانگر سایر ویژگی‌های محیطی و غیر محیطی اثرگذار بر رفاه فرد است که به صورت برون‌زا در نظر گرفته شده است. $\omega > 0$ و $\theta > 0$ نیز پارامترهای کشش سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی و بین گروهی هستند. به‌منظور سادگی فرض می‌شود که پس‌انداز و در نتیجه انباشت سرمایه برابر صفر باشد، بنابراین همه‌ی درآمد فرد (w) مصرف می‌شود:

$$w = c$$

1- Subjectively reported well-being.

2- Helliwell

3- O'brein & Quimby

4- Growiec & Growiec

از سوی دیگر اگر تابع تولید نسبت به نیروی کار، خطی فرض شود (در حقیقت اگر فرض شود که نیروی کار تنها عامل تولید است) و اثر سرریز سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی نیز در درآمد فرد در نظر گرفته شود، درآمد فرد به صورت زیر تعیین می‌شود:

$$w = c = Al_Y v^{\theta} \quad (۲)$$

و مدت زمانی که شخص کار می‌کند برابر خواهد بود با:

$$l_Y = 1 - l_f - l_v \quad (۳)$$

در معادلات بالا A بیانگر بهره‌وری کل عوامل تولید است که در این جا ثابت فرض می‌شود. l_Y بخشی از زمان است که فرد به کار کردن اختصاص می‌دهد. l_v نیز بخشی از زمان است که فرد برای ارتباط با افراد خارج از خانواده تخصیص می‌دهد و $\theta > 0$ نشان دهنده‌ی اثر سرریز سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی بر تولید می‌باشد.

از آن جا که سرمایه‌ی اجتماعی موجب تسهیل در ایجاد اشتغال برای کارگران، تسریع در انتقال اطلاعات، کاهش هزینه‌های مبادله و تقلیل هزینه‌ی رفاه از دست رفته در فعالیت‌های اقتصادی می‌شود، به همین دلیل وارد تابع درآمد فرد (از طریق متغیر v) شده است. هر فرد به دو دلیل سعی در ایجاد پیوندهای اجتماعی^۱ با دوستان و آشنایان دارد، دلیل اول، کسب رضایت و شادی به صورت مستقیم (که موجب حضور متغیر مربوط به سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی در تابع SWB شده است) می‌باشد و دلیل دوم، به عنوان وسیله‌ای است که می‌تواند سطح درآمد و مصرف فرد را تحت تأثیر قرار دهد. به عبارت دیگر فرض بر این است که نفس داشتن رابطه با سایر افراد موجب ایجاد یک احساس درونی مطلوب می‌شود. از سوی دیگر روابط و پیوندهای میان افراد، در بسیاری از موارد بر نوع و میزان کار هر فرد مؤثر بوده و بر درآمد فرد اثر می‌گذارند. باید به این نکته نیز اشاره شود که کل موجودی زمان هر فرد (جهت سادگی بیش‌تر) به مقدار واحد نرمالایز شده است. گرویس و گرویس^۲ (۲۰۰۷، ص ۵) سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی را بر خلاف بوگلسدیج و اسمودرز^۳ (۲۰۰۸، ص ۱۵۰-۱۵۴)، به عنوان یک متغیر انباشت در نظر می‌گیرند و بیان می‌کنند که این نوع سرمایه‌ی اجتماعی باید از طریق سرمایه‌گذاری هدفمند، یعنی صرف زمان برای دوستان و آشنایان، ایجاد شود. به همین دلیل برای سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی، هم استهلاک و هم عامل افزایش‌دهنده‌ی در طول زمان را در نظر می‌گیرند:

1- Social ties.

2- Growiec & Growiec

3- Beugelsdijk & Smulders

$$\dot{v} = \frac{\mu}{v} - \delta_v v \quad (۴)$$

در معادله‌ی (۴)، $\mu > 0$ پارامتر بازدهی نسبت به مقیاس در انباشت سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی و $\delta_v > 0$ نرخ استهلاک سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی (نرخ طبیعی از بین رفتن^۱ گروه‌های اجتماعی) می‌باشد. البته سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی، نیز دارای استهلاک است، اما برای سادگی کار در این مرحله در نظر گرفته نمی‌شود.

با در نظر گرفتن $\rho > 0$ به عنوان نرخ تنزیل ذهنی و تابع مطلوبیت لگاریتمی، مسئله‌ی ماکزیمم سازی مطلوبیت فرد به صورت زیر است:

$$\max \int_0^{\infty} \ln[HA(1 - l_f - l_v)v^\theta l_f^\omega v^\theta] e^{-\rho t} dt \quad \text{s. t.} \quad \dot{v} = \frac{\mu}{v} - \delta_v v$$

با نوشتن تابع لاگرانژ و مشتق‌گیری نتایج زیر حاصل می‌شود:

$$l_f = \frac{\omega}{1-\omega} (1 - l_v) \quad (۵)$$

$$l_v = l_v \left(\frac{\rho + \delta_v - \frac{\theta + \theta}{1 + \omega} \left(\frac{1 - l_v}{v} \right) \mu l_v^{\mu-1}}{1 - \mu + \frac{l_v}{1 - l_v}} \right) \quad (۶)$$

نقاط وضعیت پایدار^۲ با استفاده از معادله‌ی (۶) و در نظر گرفتن $\dot{v} = 0$ به شکل زیر به دست می‌آیند:

$$l_f^* = \frac{\omega}{1 + \omega} \left(\frac{\rho + \delta_v}{(\theta + \theta)\mu + \rho + \delta_v} \right)$$

$$l_v^* = \frac{(\theta + \theta)\mu \delta_v}{(\theta + \theta)\mu \delta_v + \rho + \delta_v} \quad (۷)$$

$$v^* = \frac{1}{\delta_v} \left(\frac{(\theta + \theta)\mu \delta_v}{(\theta + \theta)\mu \delta_v + \rho + \delta_v} \right)^\mu$$

۳- تعمیم مدل

در ادامه باید سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی به گونه‌ای مدل‌سازی شود که به صورت متغیر وضعیت برای سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی مدنظر قرار گیرد، تا تابع انباشت برای هر دو نوع سرمایه‌ی اجتماعی نوشته شود. اگر فرض شود که سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی نیز با سرمایه‌گذاری هدفمند در زمان (یعنی صرف زمان برای

1- Natural decay rate.

2- steady state.

خانواده) افزایش می‌یابد، می‌توان برای این نوع از سرمایه‌ی اجتماعی نیز استهلاک در نظر گرفت به طوری‌که:

$$\begin{aligned}\dot{V} &= l_v^u v^\tau - \delta_v V \\ \dot{f} &= l_f^a f^\beta - \delta_f f\end{aligned}$$

در این معادلات $\delta_f > 0$ نرخ استهلاک سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی می‌باشد و α ، β ، τ و μ ، همگی پارامترهای مدل و بین صفر و یک می‌باشند.

هدف فرد ماکزیمم کردن مجموع تنزیل شده‌ی مطلوبیت‌های حاصل از SWB نسبت به قیده‌ی شماره‌ی (۱ و ۲) می‌باشد. البته تابع SWB در آن به صورت زیر تغییر یافته است:

$$SWB = Hcf^\omega v^\theta \quad (۸)$$

پس تابع لانگرانژ به صورت زیر است:

$$\begin{aligned}\max \int_0^\infty \ln[HA(1 - l_f - l_v)v^\theta f^\omega v^\theta] e^{-\rho t} dt \quad \text{s.t.} \quad \dot{V} &= l_v^u v^\tau - \delta_v V \\ \text{و} \quad \dot{f} &= l_f^a f^\beta - \delta_f f\end{aligned}$$

نتایج شروط مرتبه‌ی اول به معادلات پویا برای l_f و l_v ختم می‌شوند. در نتیجه یک سیستم پویای چهار بعدی در فضای (l_v, v, f, l_f) به دست می‌آید. گرچه امکان ترسیم و استفاده از منحنی فازی وجود ندارد، اما می‌توان نشان داد که سیستم دارای یک جواب تعادلی داخلی می‌باشد که یک مسیر زینی باثبات است.^۱ به علاوه سرمایه‌گذاری در هر دو نوع سرمایه‌ی اجتماعی l_f و l_v در طول زمان کاهش می‌یابند. اگر سطح اولیه سرمایه‌ی اجتماعی زیر سطح وضعیت پایدار باشد؛ با پیدا کردن مقادیر l_f^* ، f^* ، v^* و l_v^* که تضمین کننده‌ی وجود $\dot{V} = \dot{f} = l_v = l_f = 0$ هستند، می‌توان به نقاط وضعیت پایدار دست یافت.

با صفر قرار دادن معادلات رشد دو نوع سرمایه‌ی اجتماعی. مقادیر f^* ، v^* به دست می‌آیند.

$$\begin{aligned}f^* &= \left[\frac{(l_f^*)^\alpha}{\delta_f} \right]^{\frac{1}{1-\beta}} \\ v^* &= \left[\frac{(l_v^*)}{\delta_v} \right]^{\frac{1}{1-\tau}}\end{aligned} \quad (۹)$$

۱- برای به دست آوردن نقطه‌ی زینی از ماتریس‌های هشین استفاده شد. از آن جا که نه معین منفی و نه معین مثبت بوده‌اند، پس جواب مسئله نقطه‌ی زینی می‌باشد.

از این دو معامله مشخص است که سطح سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌گذاری در سرمایه‌ی اجتماعی رابطه‌ی مثبت با یکدیگر دارند (گرویک و گرویک^۱، ۲۰۰۷، صص ۱۸). به‌طور کلی وضعیت پایدار به صورت زیر به دست می‌آید^۲:

$$l_f^* = \frac{1}{1 + \frac{\rho + (1 - \beta)\delta_f}{\omega\alpha\delta_f} + \left(\frac{\rho + (1 - \beta)\delta_f}{\rho + (1 - \tau)\delta_v}\right) \left(\frac{(\theta + \emptyset)\mu\delta_v}{\omega\alpha\delta_f}\right)}$$

$$l_v^* = \frac{\left(\frac{\rho + (1 - \beta)\delta_f}{\rho + (1 - \tau)\delta_v}\right) \left(\frac{(\theta + \emptyset)\mu\delta_v}{\omega\alpha\delta_f}\right)}{1 + \frac{\rho + (1 - \beta)\delta_f}{\omega\alpha\delta_f} + \left(\frac{\rho + (1 - \beta)\delta_f}{\rho + (1 - \tau)\delta_v}\right) \left(\frac{(\theta + \emptyset)\mu\delta_v}{\omega\alpha\delta_f}\right)}$$

(۱۰)

$$l_v^* = \frac{\frac{\rho + (1 - \beta)\delta_f}{\omega\alpha\delta_f}}{1 + \frac{\rho + (1 - \beta)\delta_f}{\omega\alpha\delta_f} + \left(\frac{\rho + (1 - \beta)\delta_f}{\rho + (1 - \tau)\delta_v}\right) \left(\frac{(\theta + \emptyset)\mu\delta_v}{\omega\alpha\delta_f}\right)}$$

جدول ۱، واکنش هر یک از سه معادله‌ی فوق نسبت به تغییر در پارامترها را نشان می‌دهد.

جدول ۱- اثر تغییر پارامترها بر تخصیص زمان به امور مختلف

متغیر		P	ω	θ	\emptyset	α	β	μ	τ
زمان تخصیص داده شده به خانواده (l_f^*)	؟	+	-	-	-	+	+	-	-
زمان تخصیص داده شده به افراد خارج از خانواده (l_v^*)	؟	-	-	+	+	-	-	+	-
زمان تخصیص داده شده جهت کار (l_v^*)	؟	-	-	-	-	-	-	-	-

تفسیر جدول فوق بسیار آسان است: ω ، پارامتری است که سهم خانواده را در SWB فرد نشان می‌دهد. پس با افزایش آن تخصیص زمان فرد به خانواده افزایش و در نتیجه زمان تخصیص یافته به سایر کارها کاهش می‌یابد. θ و \emptyset ، سهم زندگی بیرون از خانواده را در SWB فرد نشان می‌دهند (θ به صورت مستقیم و \emptyset به صورت غیرمستقیم از طریق افزایش درآمد). در نتیجه افزایش در آن‌ها موجب افزایش مقدار l_v^* و نیز کاهش

1- Growiec & Growiec, 2007.

۲- استخراج steady state با نوشتن معادلات شرط اول و حل آن‌ها ممکن است.

مقادیر I_V^* و I_F^* می‌شود. α ، β و δ_F ، به کارآیی انباشت سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی مربوط هستند و با افزایش آن‌ها، سهم خانواده نسبت به کار و دوستان افزایش می‌یابد. علت آنست که اگر α و β افزایش یابند بازدهی سرمایه‌گذاری در سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی بالا می‌رود. اگر δ_F افزایش یابد، به سرمایه‌گذاری جای‌گزینی بیش‌تری برای حفظ سطح فعلی سرمایه‌ی اجتماعی (درون گروهی) نیاز است. به همین صورت افزایش در μ ، τ و δ_V (که بر سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی اثر می‌گذارد) موجب افزایش I_V^* می‌شود.

با استفاده از مقادیر وضعیت پایدار برای I_V^* ، I_F^* ، v^* می‌توان مقادیر درآمد و SWB را به دست آورد:

$$w^* = AI_V^*(v^*)^\theta = AI_V^* \left[\frac{(I_V^*)^\mu}{\delta_V} \right]^{\frac{\theta}{1-\tau}} \quad (11)$$

$$SWB^* = HAI_V^*(f^*)^\omega (v^*)^{\theta+\theta} = HAI_V^* \left[\frac{(I_F^*)^\alpha}{\delta_F} \right]^{\frac{\omega}{1-\beta}} \left[\frac{(I_V^*)^\mu}{\delta_V} \right]^{\frac{\theta+\theta}{1-\tau}} \quad (12)$$

رابطه‌ی بین زمان تخصیص داده شده برای شکل‌دهی سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی (I_F^*) و درآمد منفی است، زیرا طبق فرض، سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی اثر مستقیمی بر بهره‌وری ندارد. ولی انباشت آن نیازمند آنست که زمان تخصیص داده شده به کار یا سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی کاهش یافته و در عوض به خانواده زمان بیش‌تری تخصیص یابد. هم‌چنین می‌توان نشان داد که رابطه‌ی بین مقدار زمان سرمایه‌گذاری شده در تشکیل سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی (I_F^*)، و SWB به صورت U معکوس می‌باشد. در وضعیت پایدار، افراد زمان کم‌تری را نسبت به آن چه برای ماکزیمم کردن SWB لازم است؛ صرف SWB خود می‌کنند، زیرا دو نیروی خنثی‌کننده وجود دارد که بر نحوه‌ی تخصیص زمان توسط فرد اثر می‌گذارد: اثر مثبت مستقیم زندگی خانوادگی بر SWB و اثر منفی غیرمستقیم از طریق کاهش درآمد.

از سوی دیگر رابطه‌ی بین زمان تخصیص داده شده برای تشکیل سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی (I_V^*) و درآمد نیز به صورت U معکوس می‌باشد. از آن‌جا که سهم سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی در SWB ناچیز است^۱، رابطه‌ی بین مقدار زمان تخصیص داده شده برای تشکیل سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی (I_V^*) و SWB نیز به صورت U معکوس می‌باشد و همان‌طور که قبلاً نیز بیان شد، در وضعیت پایدار، افراد زمان کم‌تری نسبت به زمان مورد نیاز برای ماکزیمم کردن SWB تخصیص می‌دهند.

با خطی کردن رابطه‌های فوق، روابط اصلی مدل به دست می‌آیند. با گرفتن لگاریتم از دو طرف این دو رابطه، معادلات زیر را خواهیم داشت:

$$\ln w = \ln A - \frac{\theta}{1-\tau} \ln \delta_v + \ln(l_Y) + \frac{\mu\theta}{1-\tau} \ln(l_V) \quad (14)$$

$$\ln SWB = \ln H + \ln A + \ln(l_Y) - \frac{\omega}{1-\beta} \ln \delta_f - \frac{\theta+\theta}{1-\tau} \ln \delta_v + \quad (15)$$

$$\frac{\alpha\omega}{1-\beta} \ln(l_f) + \frac{\mu(\theta+\theta)}{1-\tau} \ln(l_V)$$

باید توجه داشت که نرخ فرسایش (محو شدن) گروه‌های اجتماعی برای همه‌ی افراد مساوی فرض شده است، در نتیجه در معادلات بالا جزء عرض از مبدأ، لحاظ می‌شود. علاوه بر این باید به این نکته توجه داشت که معادلات رگرسیونی فوق به صورت لگاریتمی (و نه به صورت متغیرهای سطح) فرموله شده‌اند. از سوی دیگر باید تعدادی متغیرهای کنترل به جای H و A جایگزین شوند. متغیرهایی که وابستگی بالایی به متغیرهای توصیفی درآمد و SWB دارند^۱.

۴- داده‌ها

داده‌های مورد استفاده برای اجرای مدل فوق از طریق پرسش‌نامه جمع‌آوری شده‌اند. پرسش‌نامه از روش نمونه‌گیری تصادفی در میان ساکنان مراکز استان‌های کشور در تابستان ۱۳۸۷ تکمیل شده است.^۲ تعداد نمونه‌ها نیز با توجه به فرمول N و دقت احتمالی مطلوب (فاصله اطمینان ۱۰ درصد) برابر با ۳۶۲۳ نفر بوده است. لازم به ذکر است که هر پرسش‌نامه‌ی ۵۴ پرسش داشته است. همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد، هدف مطالعه‌ی حاضر بررسی وابستگی درآمد فرد و SWB به سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی و میان‌گروهی است. از آن‌جا که مقیاس واحد و جامعی برای سرمایه‌ی اجتماعی و انواع آن وجود ندارد، محققان معمولاً به تقریب‌ها تکیه می‌کنند. در این مقاله سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی از طریق اوقات سپری شده با همسایگان و دوستان، میزان اعتماد به همسایه‌ها، تعداد همسایه‌ها، تعداد دوستان صمیمی و تصور و تلقی فرد از رفتار همسایگان سنجیده می‌شود. سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی از طریق نوع رابطه با افراد خانواده و فامیل نزدیک شاخص‌سازی شده است. از آن‌جا که بیش‌تر افراد تمایلی به بیان درآمد واقعی خود ندارند؛ در پرسش‌نامه برای استخراج میزان درآمد

۱- در مدل رگرسیونی علاوه بر متغیرهای موجود در مدل که مبنای تئوریک آن‌ها اثبات شده است؛ متغیرهایی اضافه می‌شوند تا دقت تصریح مدل را بالا ببرند. این متغیرها در واقع تفسیری از H و A می‌باشند.

۲- نتایج و داده‌های منتج از پرسشنامه از پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد سلیمانی (۱۳۸۷ a) به راهنمایی آقای دکتر شعبانی اقتباس شده است.

پرسش‌شوندگان از یک سؤال چهار گزینه‌ای مبنی بر این که درآمد شما در کدام یک از گروه‌های زیر قرار می‌گیرد استفاده شده است. که ۴ بازه‌ی درآمد کم‌تر از ۳۰۰ هزار تومان، بین ۳۰۰ تا ۴۵۰ هزار تومان، بین ۴۵۰ تا ۶۵۰ هزار هم‌زمان و بالاتر از ۶۵۰ هزار تومان را شامل می‌شود.

برای به دست آوردن تقریبی از SWB تعدادی از سئوال‌ات پرسش‌نامه که نشان‌دهنده‌ی میزان رضایت فرد از خود، محیط و جامعه می‌باشند؛ استفاده شده است. همه سئوال‌ات به گونه‌ای نرمالیزه شده‌اند که یک بیانگر رضایت کامل و صفر بیانگر عدم رضایت مطلق باشد. قابلیت اعتماد^۱ به این شاخص‌ها نیز با محاسبه‌ی ضریب آلفای کرنباخ^۲ در نرم‌افزار SPSS بررسی شده است. جدول ۲، مقادیر این ضریب را برای شاخص SWB، سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی و سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی نشان می‌دهد:

جدول ۷- قابلیت اعتماد به شاخص‌ها با استفاده از آلفای کرنباخ

تعداد آیتم‌ها	ضریب آلفای کرنباخ استاندارد شده	ضریب آلفای کرنباخ	
۱۱	۰,۸۴۸	۰,۸۱۹	شاخص رفاه ذهنی (SWB)
۶	۰,۸۵۳	۰,۸۲۱	سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی
۲	۰,۸۴۳	۰,۸۱۴	سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی

با بررسی ضریب آلفای کرنباخ برای شاخص‌های فوق مشخص می‌شود که در صورت حذف هر یک از آیتم‌ها (سئوال‌ها)، قابلیت اعتماد کاسته می‌شود و بهترین حالت برای هر یک از شاخص‌ها در نظر گرفتن تعداد آیتم‌های مشخص شده در جدول فوق می‌باشد.

علاوه بر این بعضی از متغیرها که در ادبیات موضوع اثرگذاری آن‌ها بر درآمد و SWB ثابت شده است و در مدل تئوریک به دلیل ساده‌سازی در H و A (به صورت برون‌زا) در نظر گرفته شده‌اند، نیز به مدل اضافه می‌شوند تا قابلیت تخمین تجربی را پیدا کنند. در مدل درآمد فردی متغیرهای تحصیلات، سابقه‌ی کاری، اندازه‌ی شهر، سن و جنسیت به عنوان متغیرهای کنترل در نظر گرفته شده‌اند و در مدل SWB سن فرد، درآمد وی، اندازه‌ی شهر و جنسیت اضافه شده‌اند.

1- Reliable.

2- Combach's alpha coefficient.

۵- نتایج برآورد مدل

با توجه به معادلات ۱۳ و ۱۴ می‌توان اثرات سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی را بر درآمد فردی و رفاه به دست آورد. ابتدا با در نظر گرفتن مدل زیر که شبیه مدل معادله‌ی ۱۳ می‌باشد به تخمین ضرایب پرداخته می‌شود:

$$\ln(I) = C + a * \ln(\text{BOSC}) + b * \ln(\text{BRSC}) + c * \text{MW} + d * \text{CITY} + e * \text{EDU} + f * \text{AGE} \quad (15)$$

در معادله‌ی بالا I درآمد فرد، BOSC سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی، BRSC سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی، MW متغیر موهومی برای جنسیت، CITY اندازه‌ی شهر، EDU سطح تحصیلات و AGE سن فرد پرسش‌شونده می‌باشد. متغیر مجازی جنسیت به صورت صفر برای مردان و ۱ برای زنان تعریف شده است. شهرها با توجه به جمعیت در ۵ گروه دسته‌بندی شده‌اند. هر چه این عدد به ۵ نزدیک‌تر باشد، یعنی شهر پرجمعیت‌تر و بزرگ‌تر است. جدول ۳، نتایج تخمین را با استفاده از نرم‌افزار e-views نشان می‌دهد:

جدول ۳- نتایج تخمین رگرسیون سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی بر درآمد

متغیر توضیحی	ضریب	انحراف معیار	آماره‌ی t	احتمال
جز ثابت (C)	۰,۱۴۲۲۵	۰,۹۸۳۸۳	۰,۱۴۴۵	۰,۸۸۵
لگاریتم سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی [LOG(BOSC)]	۰,۰۱۱۸۹	۰,۰۰۴۶۲	۲,۵۷۰۰	۰,۰۱۰
لگاریتم سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی [LOG(BRSC)]	۰,۱۲۶۶۷	۰,۰۱۲۵۵	۱۰,۰۸۷	۰,۰۰۰
جنسیت (MW)	-۰,۰۷۶۴۰	۰,۰۸۳۱۵	-۰,۹۱۸۸	۰,۳۵۸
اندازه‌ی شهر (CITY)	۰,۱۴۶۰۶	۰,۰۳۹۵۵	۳,۶۹۲۵	۰,۰۰۰
سطح تحصیلات (EDU)	۰,۰۹۱۱۲	۰,۰۳۱۴۶	۲,۸۹۶۰	۰,۰۰۴
سن (AGE)	-۰,۰۳۱۳۰	۰,۰۴۶۷۴	-۰,۶۶۹۶	۰,۵۰۳
R ^۲	۰,۲۳۵۷۴۴	آماره‌ی F	۹,۲۵۳۸۸۱	
R ^۲ تعدیل شده	۰,۲۱۰۲۶۹	احتمال (آماره‌ی F)		۰,۰۰۴۸۴۸

همان‌طور که انتظار می‌رود، هر دو نوع سرمایه‌ی اجتماعی بر درآمد فرد اثر مثبت دارند. کشش رفاه نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی برابر با ۰/۱۸ و نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی ۰/۱۲ می‌باشد. سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی

(BRSC) اثر معنادار و بزرگ‌تری نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی (BOSC) دارد و تقریباً ۱۰ برابر آن است. به عبارت دیگر کشش رفاه نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی چهار برابر کشش رفاه فردی نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی می‌باشد. اثر جنسیت بر درآمد معنادار نمی‌باشد. اندازه‌ی شهر بر روی درآمد افراد اثر مثبت دارد. میزان تحصیلات فرد نیز اثری مثبت و معنی‌دار بر درآمد او دارد. R^2 و R^2 تعدیل شده به ترتیب برابر با ۰/۲۳ و ۰/۲۱ می‌باشد. دو دلیل می‌توان برای پایین بودن ضریب خوبی برازش بیان کرد، اول آن که داده‌ها مبتنی بر پرسش‌نامه و نمونه بوده و در نتیجه از قدرت توضیح‌دهندگی مدل کاسته می‌شود. همان‌طور که گرویک و و گرویک (۲۰۰۷، ص ۲۱) توضیح داده‌اند، داده‌های پیمایشی همواره دارای یک خطای اضافی هستند. احتمالاً دلیل دیگر آن است که در این مدل، با توجه به هدف مطالعه، تأثیر عواملی هم‌چون تکنولوژی و سرمایه بر درآمد فرد نادیده گرفته شده است. برای تخمین اثرات انواع سرمایه‌ی اجتماعی بر رفاه فردی (SWB) نیز مدل زیر تخمین زده می‌شود:

$$\ln(\text{SWB}) = C + a * \ln(\text{BOSC}) + b * \ln(\text{BRSC}) + c * \ln(I) + d * \text{EDU} + e * \text{MW} + f * \text{CITY} + g * \text{AGE} \quad (۱۶)$$

لازم به یادآوری است که متغیرهای EDU، MW، CITY در کنار جزء ثابت مدل تفسیر کننده‌ی پارامتر H در معادله‌ی ۱۴ می‌باشند. نتایج تخمین مدل در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۴- نتایج تخمین رگرسیون سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی بر رفاه

متغیر توضیحی	ضریب	انحراف معیار	آماره‌ی t	احتمال
جز ثابت (C)	۳,۶۷۵,۱۸۱	۰,۰۵۴۹۷	۶۶,۸۵۷۲	۰,۰۰۰
لگاریتم سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی [LOG(BOSC)]	۰,۰۴۱۸۸۲	۰,۰۰۶۹۱	۶,۰۵۶۴۶	۰,۰۰۰
لگاریتم سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی [LOG(BRSC)]	۰,۰۹۵۵۴۱	۰,۰۱۲۶۸	۷,۵۳۲۰۴	۰,۰۰۰
لگاریتم درآمد [LOG(I)]	-۰,۰۱۳۱۶۳	۰,۰۰۵۲۵	-۲,۵۰۷۱۳	۰,۰۱۲
سطح تحصیلات (EDU)	۰,۰۰۸۰۱۳	۰,۰۰۲۹۰	۲,۷۵۸۶۱	۰,۰۰۵
جنسیت (MW)	۰,۲۲۳۳۱۸	۰,۱۰۲۲۰	۲,۱۸۴۹۴	۰,۰۲۸
اندازه‌ی شهر (CITY)	-۰,۲۵۶۴۷۳	۰,۰۹۴۰۲	-۲,۷۲۷۷۵	۰,۰۰۶
سن (AGE)	۰,۰۴۴۰۳۹	۰,۰۰۲۶۳	۱۶,۷۲۷۳	۰,۰۰۰
R^2	۰,۱۲۹۷۷۰	آماره‌ی f	۷۲,۱۵۳۴۲	
R^2 تعدیل شده	۰,۱۲۷۹۷۱	احتمال (آماره‌ی f)		۰,۰۰۰۰۰۰

در جدول بالا همه‌ی متغیرها در سطح ۵ یا ده درصد معنادار می‌باشند. سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی و درون گروهی هر دو بر رفاه فرد اثری مثبت و معنادار دارند. کاهش رفاهی سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی ۰/۰۴ و کاهش رفاهی سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی ۰/۰۹ می‌باشد. البته همان‌طور که انتظار می‌رود سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی بر رفاه ذهنی فرد اثر بیش‌تری دارد. درآمد فرد بر رفاه او اثری منفی، اما کوچک دارد و با افزایش درآمد به میزان ۱۵۰ هزار تومان رفاه فرد به میزان ۰/۰۱ کاهش می‌یابد. هر چند این تأثیر بسیار کوچک و قابل چشم‌پوشی است، اما می‌تواند بیانگر این نکته باشد که افزایش درآمد به طور حتم منجر به افزایش رفاه فردی نمی‌شود و یا این که افراد با افزایش درآمد، از نظر ذهنی، رفاه کم‌تری را درک می‌کنند. اثر جنسیت بر رفاه فردی مثبت است، به این مفهوم که زنان احساس رفاه بیش‌تری می‌کنند. افزایش تحصیلات و سن نیز اثر مثبت و معناداری بر رفاه دارند، اما اندازه‌ی شهر (و بیش‌تر شدن جمعیت شهر) موجب کاهش رفاه ذهنی افراد شده است. لازم به‌ذکر است که طبق جدول ۲، اندازه‌ی شهر بر درآمد اثر مثبت دارد. این امر را می‌توان بدین صورت توجیه کرد که با بزرگ‌تر شدن شهر، فرصت‌های شغلی بیش‌تر موجود می‌باشد و در نتیجه درآمد افراد افزایش می‌یابد، اما به دلیل بعضی مشکلات، افراد از نظر ذهنی احساس می‌کنند از رفاه کم‌تری برخوردارند. رفاه ذهنی (Subjectively reported well-being) همان‌طور که از نام آن مشخص است از طریق گزارش و بیان خود افراد به دست می‌آید و الزاماً با درآمد فرد هم‌گرایی نخواهد داشت.

۶- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مقاله رابطه‌ی بین سرمایه‌ی اجتماعی (بین گروهی و درون گروهی) با دو شاخص درآمد و رفاه فردی بررسی شده است. ابتدا با استفاده از روش گرویک و گرویک^۱ (۲۰۰۷) یک مدل تئوریک برای توضیح نحوه‌ی پویایی و شکل‌گیری سرمایه‌ی اجتماعی طراحی و فرض شده است که افراد بخشی از کل زمان خود را برای ایجاد روابط اجتماعی با اعضای خانواده یا دوستان صرف می‌کنند، زیرا سرمایه‌ی اجتماعی تولید شده از یک سو به‌طور مستقیم رفاه فرد را افزایش می‌دهد و علاوه بر این از طریق کمک به یافتن شغل جدید و افزایش درآمد (به عبارت دیگر افزایش مصرف) به صورت غیرمستقیم رفاه فرد را افزایش می‌دهد.

¹ Growiec & Growiec (2007) approach

از منظر تئوری افرادی که ارتباطات و تعاملات کم‌تری با سایرین دارند، باید در ابتدا زمان بیش‌تری را برای تولید و یا تداوم ارتباطات خود صرف کنند، اما بعد از مدتی نیاز به تلاش و صرف زمان کم‌تری دارند.

در قسمت دوم مقاله‌ی الگوی مورد نظر با استفاده از داده‌های استخراج شده پیمایشی مورد آزمون قرار گرفته است. نتایج برازش دو مدل به کار رفته در مقاله نشان می‌دهد که:

- سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی و بین گروهی تأثیر مثبت و معناداری بر درآمد و رفاه فرد دارند.

- کسب درآمد نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی میان گروهی تقریباً ۱۰ برابر کسب درآمد نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی و کسب رفاه نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی میان گروهی دو برابر کسب رفاه نسبت به سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی می‌باشد.

- متغیرهای اندازه‌ی شهر و تحصیلات بر درآمد اثر مثبت و متغیرهای جنسیت، سن و تحصیلات بر رفاه اثر مثبت و اندازه‌ی شهر اثر منفی دارند. در نتیجه سرمایه‌گذاری برای ارتقای سرمایه‌ی اجتماعی (چه درون گروهی و چه میان گروهی) می‌تواند موجب افزایش رفاه تک تک افراد جامعه و در نتیجه افزایش رفاه کل جامعه شود.

۷- فهرست منابع

- ۱ - افتخاری اصغر، (۱۳۸۲)، نبود سرمایه‌ی اجتماعی و تأثیر آن در امنیت، نشریه مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق(ع)، شماره‌ی ۱۲ و ۱۱، صص ۲-۴۵.
- ۲ - حسنی محسن، (۱۳۸۵)، سرمایه‌ی اجتماعی در ایران، از مجموعه‌ی مقالات «همایش ملی سند چشم‌انداز ایران در افق ۱۴۰۴»، تهران، مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ۳ - سلیمانی محمد، (۱۳۸۷a)، اندازه‌گیری اثرات سرمایه‌ی اجتماعی بر رشد اقتصادی در ج.ا.ا، پایان نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر احمد شعبانی، استاد مشاور: دکتر کامران ندری، دانشکده‌ی معارف اسلامی و اقتصاد دانشگاه امام صادق(ع)، تابستان ۱۳۸۷.

- ۴ - سلیمانی محمد، (۱۳۸۷b)، نقش سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی اقتصادی، مروری بر مطالعات انجام شده، مجله‌ی راهبرد یاس، شماره‌ی ۱۵، صص ۸۶-۱۰۵.
- ۵ - سوری علی، (۱۳۸۴)، سرمایه‌ی اجتماعی و عملکرد اقتصادی، مجله‌ی تحقیقات اقتصادی دانشگاه تهران، شماره‌ی ۶۹، صص ۸۷-۱۰۸.
- ۶ - سیدنقوی ع، (۱۳۸۱)، رویکردی بر حوزه‌ی نوظهور سرمایه‌ی اجتماعی و رابطه‌ی آن با توسعه‌ی اقتصادی»، فصل‌نامه‌ی مطالعات مدیریت، شماره‌ی ۳۳-۳۴، صص ۶۳-۸۴.
- ۷ - مؤیدفر رزیتا، (۱۳۸۲)، نگرشی بر سرمایه‌ی اجتماعی و ابعاد آن، نشریه‌ی مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق(ع)، شماره‌ی ۱۲ و ۱۱، صص ۵۱-۶۶.
- 8- APO, (2006), Social Capital In Asia: An Exploratory Study, Edited By: Wee-Liang, Tan; Tokyo, Japan, The Asian Productivity Organization.
- 9- Beugelsdijk, S., S. Smulders, (2003), Bonding And Bridging Social Capital: Which Type Is Good For Economic Growth? In: W. Arts, L. Halman, J. Hagenaars (Eds.) The Cultural Diversity Of European Unity. Brill Leiden, PP:147-184.
- 10- Growiec Jakub, Growiec Katarzyna (2007), Social Capital, Well-Being, And Earnings: Theory And Evidence From Poland, Warsaw, Poland, Foundation Of Polish Science.
- 11- Helliwell, J. (2003), How's Life - Combining Individual And National Variables To Explain Subjective Well-Being, Economic Modeling, No 20 (2), PP: 331-360.
- 12- Hersh Sehdev, Sherry Phillips, (2001), Making The Links Between Community Structure And Individual Well-Being: Community Quality Of Life In Riverdale, Toronto, Canada, Health & Place 7, PP:179-196.
- 13- Lofors, Joans, Sundquist, Kristina (2007), Low Linking Social Capital As A Predictor Of Mental Disorders, Social Science & Medicine, 64, PP: 21-34.
- 14- O'Brien, K.M., J. L. Quimby, (2006), Predictors Of Well-Being Among Nontraditional Female Students With Children, Journal Of Counseling And Development 84, PP: 451-460.
- 15- OECD, (2001), The Well-Being Of Nations: The Role Of Human And Social Capital, Paris, Organisation For Economic Co-Operation And Development (OECD).
- 16- Putnam R., (1995), Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance Of Social Capital In America, Newyork, Political Science And Politics.
- 17- Putnam, R., (2001), Social Capital: Measurement And Consequences, ISUMA: Canadian Journal of Policy Research, vol:2, pp: 41-51.

- 18- Winnie Yip, Subramanian S.V., Mitchell D.Andrew, Lee Dominic T.S., Wang Jian, Kawachi Ichiro, (2007), Does Social Capital Enhance Health And Well-Being? Evidence From Rural China, Social Science & Medicine 64, PP:35–49.
- 19- Woolcock, M. (1998), Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework, Theory and Society, vol. 27, no. 2, pp: 151-208.

